

УДК 159

*Рибалка В.В.,
м. Київ, Україна*

ЧЕСТЬ І ГІДНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК ДУХОВНІ ЗАСАДИ ТВОРЧОЇ ПРАЦІ СУЧАСНОГО ПРОФЕСІОНАЛА: КУЛЬТУРНО- ПСИХОЛОГІЧНІ ТА АКСІОПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ

Актуальність проблеми розгляду честі та гідності особистості як духовної, етико-психологічної основи праці кожного громадянина, її участі у побудові української держави, є очевидною, оскільки визначається передусім тією обставиною, що п'ять статей Основного Закону України, її Конституції, містять посилення на ці феномени як на засадничі положення. Так у статті 3 стверджується, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека, визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [1, с. 47]. Стаття 21 наголошує, що «усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах» [1, с. 6], а стаття 28 - що «кожен має право на повагу до його гідності. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню» [1, с. 7]. Стаття 68 попереджає: «Кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей» [1, с. 15]. І, нарешті, у статті 105 підкреслюється, що «за посягання на честь і гідність Президента України винні особи притягаються до відповідальності на підставі закону» [1, с. 28]. Слід додати до цього, що зазначені та пов'язані з ними статті визначають гуманістичний дух усієї Конституції України, гуманістичну спрямованість життя і праці кожного її громадянина.

Враховуючи наведене ключове, конституційне, правове значення понять честі та достоїнності людини, правомірно очікувати, що вони стануть предметом систематичного вивчення і використання у психологічній, педагогічній та соціологічній науці? В умовах масового правового нігілізму в країні психолого-педагогічна наука має зробити суттєвий внесок у відповідне науково-методичне забезпечення реалізації конституційних прав українського громадянина щодо його честі та гідності та інших прав?

Актуальність такої постановки проблеми впливає з переконання в тому, що створення суспільства честі та гідності кожного громадянина забезпечує значно кращі умови для трудової і професійної діяльності громадян країни, а побудова школи честі та гідності учня та педагога – для ефективного навчання і виховання, громадянської, трудової і професійної підготовки учнівської мо-

лоді? Проте, не секрет, що зазначені та деякі інші статті Конституції сприймаються самими громадянами країни переважно як декларативні побажання, формально, а не як обов'язкові імперативні настанови для конкретних дій і вчинків усіх членів суспільства тощо? На наш погляд, це пояснюється складністю даних категорій, труднощами їх усвідомлення у стереотипному контексті домінування інших наукових і життєвих понять в національному менталітеті, важкістю їх переведення із правового, художнього, публіцистичного плану у науковий, психологічний, педагогічний, екзистенційний план суспільного й індивідуального життя. І звичайно, на жаль – низьким рівнем правової, громадянської культури мешканців країни, який має бути значно вищим.

Це тим більше парадоксально, що поняття честі та гідності здавна знайомі людству і вже понад 2,5 тисячоліть використовуються ним як керівні настанови, а це триваліше, ніж, приміром, використовуються поняття особистості чи психології. Ми зустрічаємо їх вже у Конфуція, Демокрита, Протагора, Аристотеля, а пізніше – у Ф.Аквінського, І.Канта, Г.В.Ф.Гегеля та багатьох інших філософів, богословів, митців, вчених. Особливо вражає добре усвідомлений мислителями минулого і сьогодення зв'язок цих категорій з успішністю праці, благополуччям людини. Так, вже Гесіод проголошував: «Кривдників чекає безчестя», а Фалес попереджав: «Не збагачайся нечесними засобами». Епікет же переконував: «Справжня власність людини – людська гідність» тощо. В цих та подібних висловлюваннях мислителів честь і гідність постають як сутнісні духовні прояви людини, її цінності, з якими, як з вищими критеріями, порівнюються інші її переваги й недоліки. Про духовність честі та гідності, їх відповідність ідеалам Добра, Краси та Істини, свідчать вислови Аристотеля: «Честь – це нагорода за добродійність» і Ромена Роллана: «Честь – це істинна краса». Цікаво те, що навіть ділові люди розуміють значення честі та гідності для їх справи і тому дослуховуються до порад такого типу: «Торг честю не збагачує». Не дивно, що на шпальтах всеросійської газети ділових кіл «Биржевые ведомости» на початку ХХ століття з'явилося гасло: «Прибуток понад усе, але честь понад прибутку!» Ось чому у законодавстві, у політичному, економічному, повсякденному житті сучасних демократичних країн ці поняття виступають як засадничі у державотворенні, системотвірні у побудові суспільства та його інститутів, зокрема науки, освіти, економіки, політики, культури.

В цьому зв'язку, психологи, педагоги, соціологи, науковці, інженери, працівники усіх сфер виробництва мають краще усвідомити конституційне, суспільне, життєтворче значення честі та гідності для успішного здійснення процесу українського державотворення, трудової і професійної діяльності і

розгорнути теоретичну, експериментальну і практичну роботу з їх вивчення, розвитку, утвердження і захисту передовсім у всіх громадян країни. Адже правові норми Конституції є нормами прямої дії для всіх інститутів держави та її громадян. Утверджувати ці норми в усіх інститутах держави, в роботі всіх її служб – конституційний обов'язок працівників усіх сфер професійної діяльності, в тому числі практичних психологів і соціальних працівників. Державотворення починається, зрозуміло, у дитинстві, шкільному та юнацькому віці, коли формуються й утверджуються психолого-педагогічні засади честі та гідності юного громадянина, що втілюються в ефективній праці на всіх ділянках народного господарства.

Тому дана стаття присвячена висвітленню проблеми честі та гідності особистості у культурно-психологічному та аксіопсихологічному контексті як предмету психології праці, як факторам ефективної творчої праці. Тобто її мета полягає у визначенні цих феноменів особистості, основних закономірностей їх становлення, функціонування та використання для підвищення ефективності трудової діяльності особистості будь-якого профілю. А це сприятиме формуванню честі та гідності робітника, що є необхідною передумовою забезпечення й утвердження у суспільстві означених вище статей Конституції України щодо честі та гідності всіх громадян.

Чесць і гідність розуміються у філософії, етиці та психології як особлива властивість особистості, що виявляється передусім в усвідомленні та переживанні людиною своєї соціально-психологічної цінності та індивідуально-психологічної самоцінності як об'єкта і суб'єкта культури. Оскільки в логічному визначенні категорії культури головним атрибутом є цінність, то в центрі професійної діяльності психолога, педагога, соціолога, керівника і кожного робітника повинно стояти розуміння поняття особистості як найвищої цінності, котра усвідомлюється і переживається нею у феноменах честі та гідності [3].

Слід підкреслити, що при цьому мова йде передовсім не стільки про периферійні цінності особистості (матеріальні та духовні, природні і культурні), скільки про центральну цінність самої особистості, яка включає ці цінності як складові у свою соціально-психологічну цінність та індивідуально-психологічну самоцінність. Останні мають займати в ціннісній сфері людини саме центральне, пріоритетне місце серед інших, периферійних до неї цінностей, а не навпаки. Розуміння цього утворює головну трудність усвідомлення проблеми!

Коли ми говоримо про цінність і самоцінність особистості, про її усвідомлення та переживання у формі честі та гідності, то повинні враховувати цілий

ряд аспектів. Це перш за все об'єктивний і суб'єктивний аспект, тобто об'єктивна соціальна цінність та суб'єктивна індивідуальна самоцінність особистості. Їх усвідомлення означає, за науковими даними, зокрема за поглядами А.В.Петровського, що вони постають предметом свідомої інтенції, тобто мотивування та смислоутворення, пізнання і самопізнання, ціле покладання і програмування, творчої і продуктивної діяльності та поведінки, рефлексії і емоційно-почуттєвого переживання самою особистістю у відповідь на визнання чи невизнання, піднесення або приниження, використання чи нехтування з боку інших тощо. Тобто **головною психологічною умовою втілення категорій честі та гідності в життя є послідовне й ефективне їх усвідомлення громадянами і суспільними інститутами.** А це можливо, коли таке втілення здійснюється передовсім у **формі діяльнісного усвідомлення**, яке проходить наступні етапи: а) усвідомлення особистістю потреби, мотивації, смислу використання даних категорій як чинників успішної гуманістичної моральної поведінки та трудової діяльності; б) інформаційно-пізнавальне опанування особистістю конструктивної, прогресивної сутності і ролі цих понять як запоруки її чесності і правдивості; в) здійснення особистістю цілепокладання та програмування на основі честі та гідності як чинників всеосяжної ефективності і гармонійності будь-якої діяльності, особливо професійної і громадської; г) продукування духовних цінностей як результату громадянської поведінки і професійної діяльності з дотриманням цих феноменів як факторів їх успішності, користності для всіх і себе; д) здійснення позитивних емоційно-почуттєвих переживань від втілення у результати праці і громадської поведінки духовної животної сутності честі та гідності особистості. Розглянемо докладніше аргументацію на користь цих положень.

У **потребнісно-мотиваційному плані** слід спиратися на те смислове значення, яке надавали честі та гідності видатні діячі культури в усі часи. Так, справжню художньо-психологічну енциклопедію честі та безчестя, гідності та недостойності особистості, її приниження і піднесення у суспільстві та у свідомості самої людини, створив у своїх творах Ф.М.Достоевський, 190-річчя від дня народження якого відмічалось в жовтні 2011-го року. Саме прізвище письменника, в корені якого стоїть слово «достойність», начебто зобов'язало його психологічно достовірно зобразити різноманітні сторони життя людських достоїнств, їх співіснування, колізії, боротьбу, довести вирішальну роль честі та гідності у розвитку окремої людської особистості та прогресі людського суспільства і в цілому - цивілізації. Художньо-філософським аналізом різноманітних проблем утвердження честі та гідності особистості у суспільних та міжособистісних стосунках Ф.М.Достоевський пояснює горе «приниженої та ображеної» людини, конфлікти в людських спільнотах. Уважне прочитання його праць, починаючи від повістей «Бідні люди» і «Село Степанчикове» до романів «Ідіот», «Біси» і «Брати Карамазови», дозволяє краще зрозуміти виня-

ткову роль аксіопсихологічних та інших аспектів честі та гідності людини у «війні та мирі» достоїнностей між окремими людьми, їх групами та цілими народами [12]. Відмітимо той цікавий факт, що дана неперервна лінія честі та гідності людини у творчості Ф.М.Достоевського (про яку майже не згадують достоевськознавці!?) стала продовженням тієї уваги, яку приділяв цим властивостям людини геніальний російський поет, «невільник честі» - Олександр Сергійович Пушкін. Останній неодноразово звертався до цих понять, згадаймо лише його «Пока свободою горим, пока сердца для чести живы, мой друг Отчизне посвятим души прекрасные порывы», «Береги честь смолоду!», численні публіцистичні висловлювання про значення цих феноменів. Самі життя і смерть видатної творчої особистості стали своєрідним утвердженням у суспільній свідомості фундаментального значення цих феноменів цінності і самоцінності талановитої людини. Але відізвалися на заклик поета захищати честь і гідність людини усіма засобами, навіть ціною власного життя, лише окремі діячі культури, серед яких найбільш голосно – М.Ю.Лермонтов і Ф.М.Достоевський.

До речі, цю аксіологічну лінію розуміння честі та гідності у творчості Ф.М.Достоевського добре зрозумів, підтримав і продовжив інший геній світової культури Л.М.Толстой, зокрема у своєму романі «Війна і мир» та у власному житті графа-селянина, котрий намагався показати, як можна «змирити свою гордість» і зрівняв її своєрідним чином з честю та гідністю свого народу...

Зверталися до цієї проблеми й українські діячі культури, такі як Т.Г.Шевченко, І.Я.Франко, Л.Українка та ін. Вони переконливо довели, що проблеми честі та безчестя, гідності та негідності постають в центрі особистісних, суспільних і світових цивілізаційних, культуротворчих процесів і, разом з цим – криз, конфліктів і катастроф, що відбувалися впродовж усього ХХ століття і продовжуються вже у нинішньому.

Психолого-педагогічне значення честі і гідності учня і педагога для підвищення ефективності педагогічної праці й учбової діяльності школярів добре продемонстрував американський філософ, психолог і педагог У.Джемс. У своїй книзі «Бесіди з учителями про психологію» він ще 1892 року підкреслював принципову роль «спонукань честюлюбства» в успішності навчання, вмиле використання яких педагогом, у своїх вищих і благородних формах гордості й запалу, може призвести учня до більшої заповзятливості у навчанні, до демонстрації «вищої межі його здібностей».

Психотерапевтичний сенс понять честі та гідності у житті людини розкрив відомий австрійський психіатр А.Адлер у створеній ним індивідуальній психології та психотерапії комплексу неповноцінності і вищості.

Видатний вітчизняний педагог і психолог А.С.Макаренко у виховній роботі з дітьми керувався правилом: «якомога більше вимогливості до людини

і якомога більше поваги до неї». Показово, що останнім твором А.С.Макаренка стала повість «Честь» (1938 рік), яку можна вважати програмною в його розумінні перспективи розвитку суспільства, системи освіти, людини!

Цікаво, що в цей же час відомий польський педагог Януш Корчак сформулював своє положення про «Право дитини на повагу». Таким же програмним став для Я.Корчака, як для А.С.Макаренка повість «Честь», один із останніх його творів «Слава». В основу сюжету цієї роботи польського генія покладено створення дітьми «Союзу лицарів честі». Дослідники підкреслюють головну думку педагогіки поваги Януша Корчака: «Дитина рівна нам - цінна - людина!»

Великі український і польський педагоги майже одночасно виступили в кінці 1930-х років, незалежно один від одного, із своєрідним педагогічним і художнім попередженням світовій громадськості проти ідеології вищості однієї людини над другою, одного народу над іншим. І це попередження прозвучало напередодні початку другої світової війни, яка була розв'язана німецьким фашизмом саме на засадах ідеології вищості німецької нації над іншими народами, кричущого ігнорування їх національної честі та гідності, що визначило їх долю як другорядних для цієї ідеології народів, котрі підлягали знищенню...

Вже після цієї жакливої війни, котра катастрофічно знецінила людину, особистість, аналогічну до поглядів А.С.Макаренка і Я.Корчака позицію зайняв видатний український педагог і психолог В.О.Сухомлинський. Розуміючи руйнівні наслідки такого знецінення людини (а вони живуть ще й дотепер!), він виклав її у своїй статті «Людина - найвища цінність» (1970 р.), запропонувавши такі методи піднесення особистості, її честі та гідності, як всебічний (розумовий, моральний, патріотичний, альтруїстичний, трудовий, естетичний, емоційно-почуттєвий, фізичний) розвиток особистості, любов до дитини та її щастя [4].

Подібні погляди висловлюють останнім часом багато російських та українських філософів, психологів і педагогів - Л.П.Буєва, О.Г.Асмолов, В.І.Гарбузов, В.Г.Кремень, І.А.Зязюн, В.О.Моляко, С.У.Гончаренко, Н.Г.Ничкало, Г.П.Васянович, І.Д.Бех, С.Д.Максименко, Л.Л.Товажнянський, І.Ф.Прокопенко, О.Г.Романовський, М.Й.Варій, В.Г.Панок, О.Г.Мучник та ін. Плідно працює в цьому напрямку польський професор Ян Зимній. Є дані про розгортання відповідних досліджень в американській психології. Завдяки цьому відбувається повернення категорій честі та гідності у психологічну і педагогічну науку і практику. Більше того, все ясніше виявляється тенденція до створення в українській освіті Школи честі та гідності, в якій пріоритетним постає принцип цінності та самоцінності особистості учня і вчителя, піднесення, утвердження, захист їх честі й достоїнності. На користь цього свідчить при-

йняття педагогічними та учнівськими колективами багатьох загальноосвітніх і вищих навчальних закладів кодексів честі та гідності викладача і учня.

Відзначимо також ту обставину, що услід за Ф.М.Достоевським, Л.М.Толстим, У.Джемсом, А.Адлером, Д.Карнегі феномени честі та гідності починають все помітніше усвідомлюватися і українським суспільством - як визначальні чинники стабільного розвитку країни. Слід згадати в цьому зв'язку слова видатного політичного і громадського діяча України, академіка Ф.Т.Моргуна (1924-2008 р.р.), якого без усякого сумніву можна назвати Людиною честі та гідності. Він надавав проблемі, що розглядається, великого значення. Так, він вказував як на головну причину розвалу Радянського Союзу у 1991 році приниження в ході «перестройки» верхівкою КПРС середньої ланки керівників країни [2]. Цікаво, що руйнівні тенденції вже у сучасній незалежній Україні спеціалісти пов'язують саме з недотриманням деякими її можновладцями саме кодексу честі та гідності, а фактично – з порушенням вказаних вище конституційних норм щодо честі та гідності громадянина.

Психологи і педагоги починають все краще розуміти, що причиною академічної неуспішності учнів, відхилень у їх поведінці і навіть випадків суїциду виступають різні форми надмірного приниження або піднесення цінності і самоцінності учнівської особистості, її честі та гідності. Тому виникає потреба визначення засобів профілактики такого неадекватного приниження або піднесення цінності і самоцінності особистості, методів певного піднесення або пониження честі та гідності, врівноваження достоїностей учнів і педагогів у міжособистісних стосунках тощо.

В інформаційно-пізнавальному плані важливе розуміння сутності категорій честі та гідності, їх атрибутів. В атрибутивному аспекті честь і гідність особистості включає такі основні етико-психологічні, соціально- та індивідуально-психологічні риси, як [3]

Чесць:

- Потреба в повазі до себе та визнанні іншими своїх заслуг перед людьми, своєї соціальної цінності;
- Переконаність у власній значущості для суспільства;
- Чесність перед людьми;
- Репутація, престиж;
- Совість;
- Почуття обов'язку перед людьми;
- Висока моральність у стосунках;
- Честолюбство тощо;

Гідність:

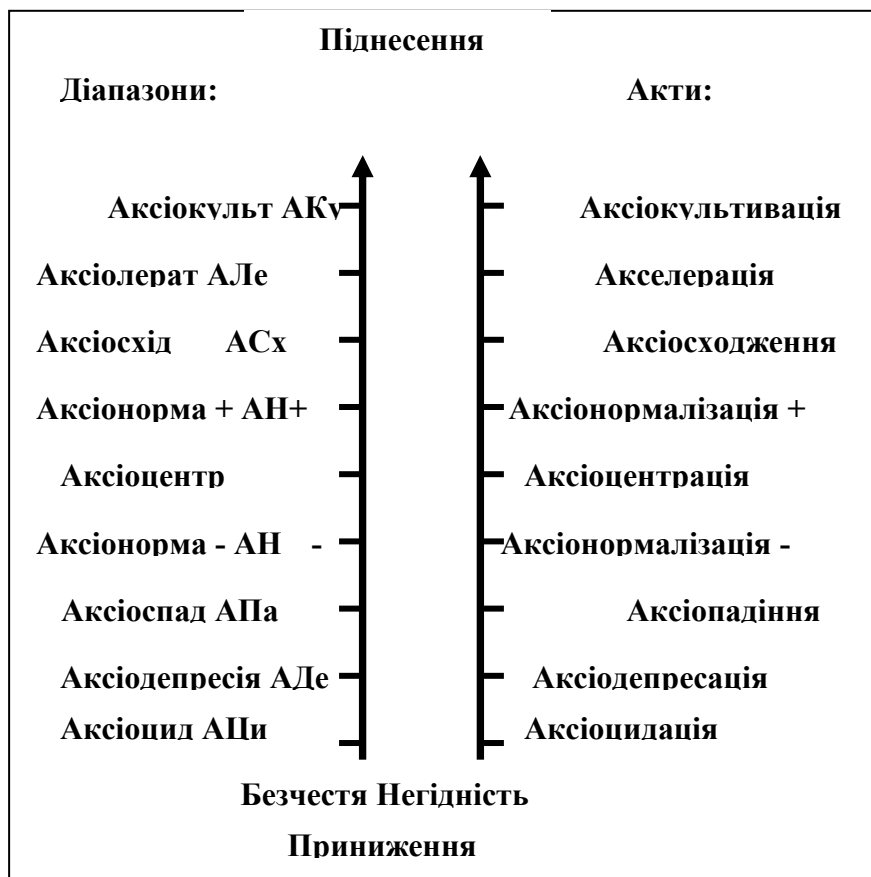
- Потреба в самоповазі, у визнанні своєї самоцінності;
- Вимогливість до себе;

- Шляхетність;
- Авторитет;
- Сумлінність;
- Правдивість перед собою;
- Самоконтроль;
- Почуття відповідальності перед власною совістю;
- Самолюбство тощо.

В такому розумінні поняття честі та гідності суттєво доповнюють категоріально-поняттєвий апарат гуманістичної психології. За цими поняттями стоїть величезний культурний, духовний, творчий потенціал особистості, її величезна цінність і самоцінність, ключем доступу до яких і є честь і гідність людини! Честь і гідність виступають внутрішніми критеріями духовності трудової і професійної діяльності сучасного робітника, її відповідності ідеалам Добра, Краси та Істини. Людина честі та гідності внутрішньо детермінована виконувати свою громадську поведінку та трудову діяльність шляхом дотримання високих етичних норм, критеріїв прекрасного, на засадах правди та істини, відповідаючи при цьому передусім перед власною совістю!

Дуже важливим для розуміння сутності честі та гідності є статичний і динамічний аспекти, пов'язані із постійністю та мінливістю у свідомості людей переживання цінності і самоцінності своєї особистості, її честі та гідності, їх приниження, врівноваження і піднесення у міжособистісних взаєминах, в трудовій і професійній діяльності та у власній самосвідомості.

Узагальнення відповідних наукових даних, практичний досвід роботи та спеціальні спостереження свідчать про те, що існує закономірна аксіопсиходинаміка переживання честі та гідності особистості, яка коливається у свідомості людей у визначених межах – від так званого крайнього полюсу гіперприниження або аксіоциду, з одного боку, до протилежного до нього крайнього полюсу гіперпіднесення або аксіокульту, з іншого. Обидва ці полюси, як правило, є небезпечними для особистості – див. на рисунку нижче.

При аксіоциді відбувається максимальне суб'єктивне знецінення особистості, втрата нею честі та гідності. В цьому стані межового знецінення часто здійснюються певні деформації особистості, навіть втрата особистісності, зокрема виникають субдепресія, відчай, дистрес, агресивність, суїцидальні і летальні тенденції. При аксіокультурі ж, навпаки, особистість набуває такої гіперцінності, за якої в неї теж з'являються певні негативні властивості - марнославство, честолюбство, зневага до інших, добре знайомі явища амбіційності, понадлюдськості, нарцисизму, гордовитості, «зіркової хвороби», власне культу особи. В такому стані особистість часто стає неадекватною у своїй соціальній поведінці, професійній діяльності та життєдіяльності, виступає чинником помилок і руйнівних дій, джерелом приниження інших, що може супроводжуватися різними формами експлуатації, підпорядкування, володарювання душами, знуцання, агресивності, нищення особистісності в інших, що іноді призводить до їх злочинних дій щодо людей. Самій же культовій особистості це загрожує психічними відхиленнями від норми, навіть психіатричними хворобами, зокрема паранойою. В обох випадках годі й говорити про нормальну

трудова, професійна діяльність та громадянську поведінку, не кажучи вже про ефективну.

До зазначених крайніх полюсів примикають: знизу – небезпечна межа аксіодепресії та аксіоспаду, в яких теж простежуються негативні, гальмівні процеси знецінення особистісного потенціалу та погіршення його інноваційного втілення у працю та громадянські стосунки, а зверху – межі аксіосходу та аксіолерату – що є найбільш сприятливими для розвитку і самоактуалізації потенціалу особистості. В цілісному і неперервному діапазоні аксіопсиходинаміки честі та гідності існує центральна, найбільш комфортна зона – область аксіоцентру, окреслена зверху межею аксіонорми+, а знизу – межею аксіонорми-, в яких коливання вказаних феноменів є звичайними, небезпечними, нормальними для особистості.

Накреслена картина аксіодинаміки честі та гідності фактично презентує певну зміну характеру психічної регуляції активності людини (приміром, за поглядами О.М.Ткаченка) – від рівня психічної регуляції життєдіяльності організму (через егоїстичні інстинкти, рефлексії, навички й звички) на полюсі аксіодепресії й аксіоциду, через рівень психічної регуляції діяльності індивіда із засвоєння і репродукування цінностей у діапазоні аксіонорми (у формі знань, умінь, навичок, стереотипів дій і вчинків), до рівня особистісної (тобто понад-індивідуальної, духовної, творчої) регуляції вищих форм діяльності та поведінки людини. Звичайно, що психічно розвинута особистість у міжособистісній взаємодії віддає перевагу саме вищим, власне особистісним, більш успішнішим формам психічної регуляції і, як правило, рішучо протидіє усім зазіханням на такий піднесений спосіб поведінки та діяльності як на свою унікальну особистісну цінність і самоцінність. Але в деяких випадках наслідком невдачі або безсилля у протидії приниженню своєї честі та гідності може стати відчай, розчарування, смисловий колапс з появою агресивних чи навіть суїцидальних тенденцій.

У **цілепокладальному плані** психологу, педагогу, соціологу, керівнику, робітнику слід враховувати ці та інші дані про честь і гідність при плануванні та здійсненні своєї роботи. Так, з метою психологічної профілактики надмірного приниження честі та гідності особистості практичним психологам, соціальним працівникам, педагогічним слід уникати таких принижуючих її ситуацій, як: необгрунтовані заперечення, заборони, гостра прилюдна критика, звинувачення, негативна несправедлива оцінка; підозра в поганих учинках; публічна образа і засудження; байдужість до досягнень і успіхів; невдячність; недовіра; ненависть; брехня, різка відмова в симпатії і любові; знущання, обзивання; публічний конфлікт; лайка і фізичний вплив; несправедливість; авторитаризм, деспотизм, маніпулювання; нівелювання; безправ'я; грубість, вандалізм; хронічні невдачі, провали; зрада; самотність; депресія; відторгнення у колективі; важка хвороба; зневага; заздрість; лінь; дистрес; тривога, страх; неповага;

придушення особистості і т.д. Всі вони утворюють інтегративний негативний фактор приниження особистості (Ф-пад. або F-down)

Для превентивної профілактики аксіопсихологічних відхилень у поведінці учнівської та робітничої молоді і формування сприятливих розвивальних умов для становлення і прояву їх особистості слід створювати ситуації адекватного піднесення цінності особистості, захисту, підтримки та утвердження її честі та гідності. Вони складаються шляхом виключення, подолання, зняття зазначених вище ситуацій приниження і переходу: а) від фізіологічних потреб до сенсу життя; б) від антипатії і ненависті до симпатії і любові; в) від безпосередності психічної активності до опосередкованості психологічної діяльності особистості; г) від використання обмежених, грубих і спотворених образів дійсності до побудови повних, змістовних і точних уявлень про людей та світ; д) від локальних і короточасних ситуаційних рефлекторних реакцій організму до успішних особистісних вчинків та діяльності; е) від низьких, елементарних, грубих і випадкових афектів до високих, складних і тонких почуттів; ж) від переважного споживання до створення цінностей і від репродукування до творчості; з) від апатії та байдужості до емпатії і зацікавленості в людях, і) від внутрішніх та міжособистісних конфліктів до гармонії внутрішнього світу і згоди з оточуючими; к) від пригнобленого, приниженого стану до стану свободи і одухотворення; л) від почуття провини до почуття прощення, від помсти до співпраці; м) від егоїзму до альтруїзму - через альтруїстичний егоїзм до егоїстичного альтруїзму; н) від буденного і рутинного до божественного і натхненного; о) від зла до добра, п) від варварського, тваринного до гуманістичного, культурного, духовного; р) від нещастя до щастя і т.д. Вони утворюють інтегративний позитивний фактор піднесення особистості (Ф-схід або F-up).

При цьому доцільно здійснювати піднесення в діапазоні від аксіоцентру до аксіонорми+, аксіосходу та аксіолерату, а іноді обережно і тимчасово (прививаючи імунітет до цього явища), що привабливо, але не дуже небезпечно – до рівня аксіокульту, на якому можуть виникати згадувані вище негативні явища надто піднесеної особистості. Якщо ж вони виникають, то слід використовувати спеціальні засоби профілактики або самоподолання особистістю своєї гордовитості, амбіційності, «зіркової хвороби», понадлюдськості, нарцисизму, культу особи тощо [3].

В операційно-результативному плані здійснення свідомої діяльності з утвердження честі та гідності, для створення ситуацій «нормального» розвивального або творчого піднесення особистості робітника доцільно використовувати добре знайомі у психології та педагогіці засоби розвитку особистості, створення позитивного психологічного клімату у колективі, актуалізації позитивних емоцій і почуттів, досягнення успіху, стимуляції і організації творчості, умови радісної спільної праці, дотримання етичних правил і т.д. Тобто необхідно створювати у виробничому колективі систему духовного піднесення,

утвердження і захисту честі та гідності працівників. Мова йде про певну етико-психологічну та аксіопсихологічну систему піднесення особистості всіх учасників виробничого процесу – на кшталт відомої системи Д.Карнегі. Адже відомо, що впровадження наприкінці 30-х років минулого століття цієї системи піднесення особистості працівників, утвердження їх честі та гідності, сприяло покращенню психологічного клімату у трудових колективах США, в управлінні підприємствами, підняло ефективність бізнесу та менеджменту.

Можуть бути використані і додаткові чинники, викладені у художньо-філософських поглядах на честь і гідність О.С.Пушкіна, Т.Г.Шевченка, Ф.М.Достоевського, Л.М.Толстого, Л.Українки, І.Я.Франка, психолого-педагогічні ідеї У.Джемса щодо ролі честі та гідності у навчанні молоді та педагогічній праці, психотерапія комплексу неповноцінності та вищості особистості А.Адлера, аксіопсихологічний досвід запровадження у навчання, життя та працю клієнтів особистісно центрованої психотерапії К.Роджерса, система виховання культурної особистості у колективі А.С.Макаренка, педагогіка поваги до дитини Януша Корчака, педагогічна система В.О.Сухомлинського з піднесення честі та гідності учнів радістю і щастям, філософія, психологія і педагогіка добра і культури І.А.Зязюна, філософія людиноцентризму В.Г.Кременя, психологія любові до особистості С.Д.Максименка та інші подібні до них навчально-виховні системи. З цією ж метою доцільно звернутися до аксіопсихологічного потенціалу соціально-психологічних тренінгів, тренінгів спілкування, інтелектуальних і творчих тренінгів, наприклад, тренінгової системи КАРУС академіка В.О.Моляко [3].

Цьому ж можуть слугувати і розроблені нами технології рефлексивно-історико-рольового тренінгу студентів із засвоєння ними цінності особистості улюблених діячів психології, десятинна система написання наукової роботи, духовно-креативний анкетинг з піднесення цінності учнівської молоді через самоактуалізацію їх потягу до Добра, Краси та Істини, семінарське заняття-тренінг з формування честі та гідності педагогічних працівників. Нами запропоновано також психотерапію клієнтів із критично приниженою честю та гідністю, із суїцидальними та летальними тенденціями - через піднесення цінності їх особистості.

У професійній діяльності психолога, педагога і соціального працівника, а після певної підготовки – і менеджерів виробництва, доцільно використовувати спеціальні стратегії і тактики аксіопсихологічної діяльності, які доцільно застосовувати при виникненні проблемних ситуацій становлення честі та гідності особистості. Ми виділяємо п'ять таких основних стратегій:

1. Нормалізуюче піднесення честі та гідності іншої особистості.
2. Нормалізуюче пониження честі та гідності іншої особистості.
3. Врівноваження честі та гідності іншої і власної особистості.
4. Доцільне самопіднесення честі і гідності власної особистості.

5. Доцільне пониження честі та гідності власної особистості [3].

Найбільш перспективною у міжособистісних стосунках слід вважати стратегію врівноваження честі та гідності особистостей, якій мають підпорядковуватися інші чотири стратегії. Засобами реалізації цієї врівноважуючої стратегії виступають такі відомі форми спілкування, як діалог, полілог, перемовини, взаємодія, компроміс, взаємні поступки, дебати, дружба, товаришування тощо. Усі вони об'єднуються нами у так званому аксіологічному факторі паритетного врівноваження честі та гідності особистостей (Ф-паритет або F-paritus).

Втілення через свідому аксіопсихологічно насичену діяльність будь-якого профілю норм честі та гідності, як вищих за усі інші норми, призводить до позитивних **емоційно-почуттєвих переживань** суб'єкта такої діяльності. Звернення спеціалістів різного профілю і особливо практичних психологів і соціальних педагогів до проблематики честі та гідності особистості актуальне тому, що означає їх апелювання при вирішенні різноманітних проблемних, в тому числі суспільних і трудових ситуацій, до найвищих, найефективніших ціннісних ресурсів самої особистості, які начебто включаються станами піднесеної честі та гідності у процес досягнення нею успіху, нормалізації чи оздоровлення її стану. Адже вони, ці стани, були сформовані у минулому в численних ситуаціях досягнення успіху, натхнення, творчого злету, суспільного та особистого визнання людини, що зафіксовані у властивостях особистості і, передусім, у ключових ціннісних її феноменах честі та гідності.

В цілому ж, розглянута у статті проблематика честі та гідності особистості, і передовсім особистості працівника, відкриває і робить більш доступним для теоретичних і практичних психологів, соціологів і менеджерів виробництва новий предмет, нові сенси професійної діяльності, нові напрямки дослідження суттєвих властивостей особистості і практичної роботи з новими її проблемами, які раніше були мало усвідомлюваними або скритими від наукового і професійного аналізу. Головне при цьому – навчитися працювати з особистістю працівника як з унікальною, найвищою у світі цінністю, яка знає про це і усвідомлює це у феноменах честі та гідності, визнає їх наявність в інших людей і потребує певного небайдужого ставлення до своєї соціальної цінності та індивідуальної самоцінності, честі та гідності!

Представлені вище положення про честь і гідність особистості працівника звичайно потребують своєї подальшої розробки й уточнення у наступних дослідженнях – з метою створення і вдосконалення психодіагностичних, психопрофілактичних, психотерапевтичних, розвивальних засобів професійної роботи психологів і педагогів системи освіти із зазначеними феноменами, що необхідно для процвітання як окремої особистості, так і всього суспільства. Воно має бути суспільством честі і гідності кожного громадянина, кожного працівника, як це передбачено Конституцією України. І в цьому плані психо-

логічні дослідження і наявний практичний досвід роботи психологів з проблемами честі та гідності особистості може виступати певною моделлю роботи з особистістю честі та гідності кожного громадянина і трудівника, корисною для політологів, соціологів, економістів, педагогів, менеджерів тощо.

Зрозуміло, що одних тільки психологічних та педагогічних зусиль недостатньо для утвердження конституційних норм українського громадянина і працівника щодо честі і гідності. Потрібна докорінна зміна суспільної свідомості на користь розуміння усіма членами суспільства переваг честі та гідності перед безчестю та негідністю у повсякденному суспільному житті, в політиці, економіці, трудовій і професійній діяльності. Приклад передових зарубіжних країн свідчить саме про це, адже стійкі тенденції наслідування зразків честі та гідності їх політиками, економістами, широким загалом населення вже призвело до розквіту демократії й економіки в цих країнах. Те ж саме може очікувати й Україну – у міру успішності її вступу на цей шлях і його чесного та достойного проходження – відповідно до задекларованих у Конституції правових норм щодо честі та гідності. А це нелегкий шлях від декларацій, імітацій, ігнорування, перевертання й підміни цих норм іншими – до їх дотримання, втілення, реалізації у кожному вчинку, дії, акті громадянського, політичного, економічного життя. І кожний, хай і маленький, рух по цьому шляху буде сприяти побудові достойної Української держави!

Головною психологічною умовою втілення конституційних норм щодо честі та гідності кожного члена українського суспільства є послідовне усвідомлення важливості і сутності цих понять для успішної побудови держави і власного життя. Загальним проектом такого усвідомлення може стати його розуміння саме як діяльнісного усвідомлення, здійснюваного через особливу аксіопсихологічну діяльність з її педагогічно, соціологічно, політично, економічно, професійно модифікованими і асимільованими компонентами – потребнісно-мотиваційним, інформаційно-пізнавальним, цілеутворювальним, операційно-результативним та емоційно-почуттєвим – зіставленими з особливостями спілкування, спрямованості, характеру, самосвідомості, досвіду, інтелекту, психофізіології особистості кожного громадянина і працівника. Проміжний етап такої модифікації та асиміляції може бути здійснений через відповідні дослідження проблематики честі та гідності у педагогічній, юридичній, економічній, політичній, інженерній, військовій психології у психології праці. Зрозуміло, що така робота потребує певної переорієнтації роботи державної соціально-психологічної служби та її співпраці в цьому плані з іншими інститутами суспільства та громадянами.

Список літератури: 1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року зі змінами та доповненнями згідно із Законом України «Про внесення змін до Конституції України» № 2222-IV. – Харків: ФОП Співак Т.К., 2010. – 48 с. 2. Моргун Ф.Т. Хто зруйнував

Компартію і найбільшу в світі країну? Роздуми виборця / Федір Моргун.- Полтава: Дивосвіт, 2006.- 42 с.і соц.. роботи. – Київ-Вінниця, ТОВ фірма «Планер». – 2010. – 382 с. 3.Рибалка В.В. Психологія честі та гідності особистості: культурологічні та аксіологічні аспекти: наук.-метод. посіб. / В.В.Рибалка.- К.: ТОВ «Інформаційні системи», 2011. – 428 с. 4.Сухомлинський В.О. Людина – найвища цінність / Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 5. Педагогічні статті. – К.: Рад. школа, 1977. – 639 с. 5.Товажнянський Л.Л., Романовський О.Г. 6.Шюрман Г. Духовна праця / Пер. з нім. Н.Лозинська. – Львів: Свічадо, 1999. – 72 с.

Bibliography (transliterated): 1.KonstitutsIya UkraYini, priynyata na p'yatly sesIYi VerhovnoYi Radi UkraYini 28 chervnya 1996 roku zI zmlnami ta dopovnenniyami zgidno Iz Zakonom UkraYini «Pro vnesennya zmln do KonstitutsIYi UkraYini» # 2222-IV. – HarkIv: FOP SpIvak T.K., 2010. – 48 s. 2.Morgun F.T. Hto zruynuvav KompartIyu I nayblIshu v svItI kraYinu? Rozdumi vibortsya / FedIr Morgun.- Poltava: DivosvIt, 2006.- 42 s.I sots.. roboti. – KiYiv-VInnitsya, TOV flrma «Planer». – 2010. – 382 s. 3.Ribalka V.V. PsihologIya chestI ta gidnostI osobistostI: kulturologIchnI ta aksIologIchnI aspekti: nauk.-metod. posIb. / V.V.Ribalka.- K.: TOV «InformatsIynI sistemi», 2011. – 428 s. 4.Suhomlinskiy V.O. Lyudina – nayvischa tsInnIst / VbranI tvori. V 5-ti t. T. 5. PedagogIchnI statI. – K.: Rad. shkola, 1977. – 639 s. 5.Tovazhnyanskiy L.L., Romanovskiy O.G. 6.Shyurman G. Duhovna pratsya / Per. z nIm. N.LoZinska. – LvIv: SvIchado, 1999. – 72 s.

В.В. Рибалка

ЧЕСТЬ І ГІДНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК ДУХОВНІ ЗАСАДИ ТВОРЧОЇ ПРАЦІ СУЧАСНОГО ПРОФЕСІОНАЛА: КУЛЬТУРНО- ПСИХОЛОГІЧНІ ТА АКСІОПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ

У статті розглядаються психологічні умови втілення у суспільне та приватне життя конституційних норм щодо честі та гідності громадянина і працівника. Головною серед цих умов виступає діяльнісне усвідомлення громадянами, психологами, педагогами, соціальними працівниками, менеджерами сутності феноменів честі та гідності особистості, що пов'язані з переживанням людиною своєї соціальної цінності та індивідуальної самоцінності.

В.В. Рыбалка

ЧЕСТЬ И ДОСТОИНСТВО ЛИЧНОСТИ КАК ДУХОВНЫЕ ОСНОВЫ ТВОРЧЕСКОГО ТРУДА СОВРЕМЕННОГО ПРОФЕССИОНАЛА: КУЛЬТУРНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ И АКСИОПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРОБЛЕМЫ

В статье рассматриваются психологические условия воплощения в общественную и частную жизнь конституционных норм о чести и достоинства гражданина и работника. Главным среди этих условий выступает діяльнісне осознание громадянами, психологами, педагогами, социальными работниками, ме-

неджерами сущности феноменов чести и достоинства личности, связанные с переживанием человеком своей социальной ценности и индивидуальной самооценности.

V.V. Ribalka

**THE HONOUR AND DIGNITY OF A PERSON AS A SPIRITUAL BASIS
OF THE CREATIVE WORK OF MODERN PROFESSIONAL: CULTURAL,
PSYCHOLOGICAL AND AKSIOPSYCHOLOGICAL ASPECTS OF THE
PROBLEM**

The article deals with the psychological conditions of the incarnation of the public authority and privacy of the constitutional norms on the honor and dignity of citizens-Nina and the employee. Chief among these conditions is діяльнісне through the Gros-мадянами, psychologists, teachers, social workers, IU-неджерями essence of the phenomena of honor and dignity of the person associated with the experience of man's social values and individual self-value.

Стаття надійшла до редакції 06.02.2012

УДК.371.13

*Кравченко Г.Ю,
Харків, Україна*

**ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ОЦІНЮВАННЯ
РІВНЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ**

У сучасному світі освіта все частіше розглядається як один із суттєвих чинників ефективного суспільного розвитку. Постійно змінюється освітній простір і висуває щоразу нові вимоги до якості освіти.

Поняття «якість освіти» включає в себе нормативно-правові вимоги до освіти, історико-культурні традиції та теоретико-методологічні принципи побудови освітньої системи. Якість освіти являє своїм результатом конкурентоспроможність освітньої установи, високі досягнення у навчанні, технологічність і сучасний рівень організації навчального процесу.

Постановка проблеми. Сьогодні в оцінці якості освіти використовується поняття «моніторинг», що стало вже звичним. Загалом моніторинг визначається як постійне спостереження за яким-небудь процесом із метою виявлення його відповідності бажаному результату. Реалізація моніторингу передбачає організацію при можливості постійного спостереження (оцінку, вивчення) за об'єктом. Завданням моніторингу є попередження про той чи інший неблагополуччя, небезпеки (у широкому розумінні цього слова) для ефективного функціонування об'єкта, причому не просто констатація факту появи змін, які становлять небезпеку, а саме попередження про неї до того,